

هر درد را که بینی، درمان و چاره‌ای هست

■ فرزانه توکلی

مربی کتابخوانی دبستان پسرانه
دوره دوم، ناحیه ۲

فرزانه توکلی کارشناس ادبیات فارسی و کارشناس ارشد ایران شناسی است. آغاز فعالیت وی در حوزه ادبیات کودک از اوایل دهه هشتاد با چندین مقاله علمی پژوهشی و جستار روایی با محوریت ادبیات کودک و نوجوان بوده است. او همکاری خود را با مؤسسه جواد الائمه (ع)، در سمت کتابدار، از سال تحصیلی ۱۳۹۱ آغاز کرده و این همکاری را تاکنون با فعالیت‌های تخصصی در زمینه ادبیات کودک و نوجوان ادامه داده است.

اگر معلم پایه، شیوه‌ها و اصول تدریس و چم‌وخم‌های کتاب‌های درسی و کمک‌آموزشی را یک بار، در طول خدمت خود، آموزش می‌بینند، کار مربیان کتاب‌خوانی به مراتب دشوارتر است، چراکه آن‌ها همه‌ساله با کتاب‌های جدید ناشران متعدد مواجه می‌شوند و لازم است برای ارتقای کیفیت کار خود تا حد امکان کتاب‌های به‌روز را بشناسند و سال به سال محتوای تدریس را متناسب با بازار نشر تغییر دهند. البته معلمان پایه نیز متناسب با پیشرفت فناوری، تغییر شیوه‌های تدریس و سرفصل‌های آموزشی، دوره‌های آموزش ضمن خدمت متعددی را می‌گذرانند و زحمت آنان نیز دور از نظر نیست؛ اما سخن بر سر فرازونشیب‌های درس کتاب‌خوانی است که در ظاهر بسیار مورد توجه قرار می‌گیرد، اما در نهان زیرساخت‌ها و پایه‌های آن تا حدی سست و متزلزل است.

هدف از نگاشتن این مقاله بررسی هزارتوی درس کتاب‌خوانی در پایه‌های اول تا ششم ابتدایی، نقاط قوت، کاستی‌ها و راهکارهایی برای بهبود کیفیت آن است.

مربیان کتاب‌خوانی و کسب صلاحیت حرفه‌ای

از آنجا که در دانشگاه‌های ایران رشته‌ای تحصیلی به نام «کتاب‌خوانی» یا

«قصه‌گویی» برای کودکان وجود ندارد، معلمان کتاب‌خوانی در رشته‌های تحصیلی دیگری آموزش می‌بینند، سپس به عرصه قصه‌گویی برای کودک یا کتاب‌خوانی وارد می‌شوند. بنابراین طبیعی است آن‌ها در آغاز فعالیت یا حین انجام وظیفه، آموزش‌های لازم را ببینند. این آموزش‌ها، هم می‌تواند نظری باشد، هم به صورت مشاهده میدانی صورت بگیرد. برخی از حیطه‌هایی که آموزش نظری در آن صورت می‌گیرد، عبارت‌اند از: فنون قصه‌گویی، مباحث مربوط به نویسندگی، ادبیات کودک، کتاب‌های کودک و نوجوان، ناشران درجه یک، جوایز ملی و فراملی و نحوه تشخیص کتاب‌های مفید از کتاب‌های زرد. بازدید از نمایشگاه‌های کتاب، بازدید از موزه‌های متعدد حوزه کودک و نوجوان، بازدید از کتابخانه‌های عمومی و کتاب‌فروشی‌های معتبر نیز نمونه‌هایی از مشاهده میدانی به حساب می‌آیند.

آموزش نظری

در آموزش نظری لازم است مربیان کتاب‌خوانی تحت آموزش فعالان عرصه کودک و نوجوان قرار گیرند. دیدار و نشست با نویسندگان و تصویرگران و ناشران کتاب‌های کودک و نوجوان از دیگر راهکارهای مؤثر در آموزش نظری است. گپ‌وگفت مربیان کتاب‌خوانی با نویسندگان و دست‌اندرکاران حوزه کتاب پیرامون مسائل و چالش‌های بچه‌ها به شکل دوجانبه برای هر دو طرف مفید است، از سویی نویسندگان که بیشتر آن‌ها ارتباط مستقیمی با دانش‌آموزان ندارند، با دغدغه‌های بچه‌ها آشنا می‌شوند و برای نوشتن و بازتاب دادن دغدغه‌های آنان در قصه و داستان‌های خود ایده می‌گیرند و از سوی دیگر مربیان کتاب‌خوانی با استانداردهای نویسندگی و تصویرگری و اصول و قواعد آن آشنا می‌شوند.

مشاهده میدانی

در حوزه مشاهده میدانی بازدیدهای متعدد و نظاره‌گری مورد نظر است. همان‌طور که در پیشانی مقاله اشاره شد، آشنایی با ناشران شناخته‌شده و ناشناخته و به‌روزرشدن از طریق شناخت کتاب‌های تازه منتشرشده یکی از اصلی‌ترین نیازهای مربیان کتاب‌خوانی است. این مهم به سادگی با فراهم کردن امکان بازدید از نمایشگاه سالانه کتاب تهران که در اردیبهشت ماه هر سال برگزار می‌شود، میسر است. بدیهی است نمایشگاه‌های درون‌شهری که برخی از آن‌ها نماینده ناشران کم‌مایه و زرد هستند، نمی‌توانند نیاز مربیان کتاب‌خوانی را مرتفع کنند. نمایشگاه کتاب تهران این ویژگی را دارد که حتی ناشران شهرستانی را که کتاب‌های تخصصی کودک و نوجوان را منتشر می‌کنند، اما در بازار پخش با خلل و مشکل روبه‌رو هستند و کتاب‌هایشان کمیاب است، در میان دارد و فرصتی مغتنم را برای بهره‌گیری از قعر اقیانوس بی‌کران بازار نشر فراهم آورد.

بازدید از موزه‌های مربوط به کودکان و نوجوانان همچون «موزه عروسک‌های ملل» و کتاب‌فروشی‌هایی که فعالیت‌های جنبی متنوعی در حوزه کتاب‌خوانی دارند، نظیر «باغ کتاب تهران» نیز می‌تواند دریچه‌ای به سوی پویایی ذهن مربی کتاب‌خوانی باز کند.

اقدامات مجتمع آموزشی

چند سالی است که مجتمع آموزشی جواد الائمه (ع) با عزم راسخ به دعوت از نویسندگان و تصویرگران نام‌آوازه کودک و نوجوان روی آورده است. این مجال دیرپاب، زمینه را برای مربیان کتاب‌خوانی فراهم می‌کند

تا با بزرگان نویسنده‌گی و تصویرگری کودک آشنا شوند، با آنان به گفت‌وگو بنشینند، از چالش‌ها و دغدغه‌های کار با بچه‌ها بگویند و هم‌اندیشی کنند.

همین طرح و برنامه، نقطه روشن و امیدبخشی در عملکرد مدیران ارشد و مسئولان است. افزون بر اینکه چارچوب ذهنی مربیان را هم گسترده‌تر می‌کند. از همین طریق زمینه برای پرورش خلاقیت و رشد ذهنی به‌منظور بهتر اداره کردن کلاس‌های کتاب‌خوانی فراهم می‌شود. حسن دیگر این نشست‌ها آشنایی خود مدیران با گستره پهنای بازار نشر، کتاب‌های برگزیده و کم‌اهمیت، کتاب‌های زرد و مخرب، ناشران کارکشته و زبده، ناشران کپی‌کار و ناپخته است.

این دانش و آگاهی مدیران زمانی جلوه‌گری می‌کند که آن‌ها قصد داشته باشند به مناسبتی در مدرسه نمایشگاه کتاب برپا کنند. اینجاست که اگر مدیران کتاب‌های خوب را بشناسند و سره را از ناسره تشخیص دهند، می‌توانند هم‌گام با مربی کتاب‌خوانی به جلو بروند. در این صورت دست مربی برای همکاری با برپاکننده نمایشگاه بازتر است و در نتیجه سطح نمایشگاه ارتقا می‌یابد و به آرمان (ایدئال) تمامی دانش‌آموزان کتاب‌دوست و خانواده‌های علاقه‌مند به مطالعه و دانش‌ورزی نزدیک‌تر می‌شود. در چنین شرایطی، هم خانواده‌ها و بچه‌ها از خرید خود رضایت کامل کسب می‌کنند و هم وجهه مدرسه درخشان‌تر می‌شود و چهره‌ای برجسته می‌یابد.

موانع کسب صلاحیت‌ها

هرچند مدیر هر مدرسه نقش بسزایی در پیشبرد امور مربوط به کتابخانه دارند و راهنمایی‌های کاربردی و اثربخش آنان همواره برای مربیان، راهگشا بوده است با این حال اگر تمام یا بخشی از اختیارات کتابخانه به مربی کتاب‌خوانی واگذار نشود و دست او برای برنامه‌ریزی و پیاده‌سازی روش‌های مربوط به اداره کتابخانه باز نباشد، مربی درگیر چارچوب‌های دست‌وپاگیر و قوانین فرسوده‌کننده‌ای می‌شود که خود، مانعی برای رشد و پیشرفت است. شوربختانه این قوانین خسته‌کننده و کم‌فایده گاه از سوی مدیران دلسوزی وضع می‌شود که

تنها از سر خیرخواهی قصد کیفیت‌بخشی درس کتاب‌خوانی دارند؛ اما در واقع از روی ناآگاهی سبب افت کمی و کیفی اوضاع می‌شوند.

به نظر می‌رسد چنانچه مدیران به مربیان خود اعتماد داشته باشند و از آنان سلب اختیار نکنند، مربیان بدون تشویش و با آرامش خاطر در حوزه تخصصی خود فعالیت می‌کنند و در نتیجه، درس کتاب‌خوانی در سطح کیفی به رشد چشمگیر و خیره‌کننده‌ای می‌رسد. تجربه شخصی خود من طی سیزده سال مداومت در ایفای خدمت با سمت مربی کتاب‌خوانی گواه چنین ادعایی است.

از دیگر موانع کسب موفقیت در درس کتاب‌خوانی کمبود امکانات است. زینبده است کتابخانه مدرسه، همچون کلاس‌های درس، مجهز به امکانات سمعی و بصری از قبیل فراتاب (ویدئوپروژکتور)، رایانه و تابلوی هوشمند باشد تا نحوه تدریس، هم‌تراز درس‌های پایه حرکت رو به جلو داشته باشد. البته این در صورتی است که در درجه اول مکان مناسبی برای کتابخانه مدرسه در نظر گرفته شده باشد. تعدادی از مربیان کتاب‌خوانی مدرسه‌های وابسته به مجتمع، از نبود مکان شایسته‌ای، به‌عنوان کتابخانه، گلایه دارند. حتی در مدرسه‌هایی که کتابخانه درخوری وجود دارد، نبود امکانات سمعی و بصری گمیت مربی را لنگ می‌کند. همین خلل ممکن است خدشه‌ای بر وجهه مجتمع که به‌عنوان سردمدار فعالیت‌های مهارتی و فوق‌برنامه رهیافت کاربردی و بسامانی دارد، بنشانند.

موانع دیگر برای کسب صلاحیت در عرصه کتاب‌خوانی و تربیت مربیان درس کتاب‌خوانی، دعوت از تسهیلگران ناکارآمد یا کم‌دانشی است که به‌عنوان گرداننده کارگاه‌های آموزشی مربیان گماشته می‌شوند. آموزه‌های آنان بازتاب تأثیرگذار و ثمربخشی در کلاس‌های کتاب‌خوانی ندارد. برخی از کتاب‌هایی که از سوی این تسهیلگران معرفی می‌شود، کتاب‌هایی است که از سوی کارشناسان تخصصی رد شده است و به‌عنوان «کتاب‌های بد» از آن‌ها یاد می‌شود. کتاب‌هایی که در زمینه مهارت‌های زندگی معرفی می‌شوند، غیرداستانی، بدون عمق و تعلیق و درنهایت برای دانش‌آموزان فاقد جذابیت است و کلاس درس را ملال‌آور و کسل‌کننده می‌کند. تا متن کتاب عمیق و تأثیرگذار و

دارای گره و فرازوفرود نباشد، دانش‌آموز با آن ارتباط مؤثر برقرار نمی‌کند. علت اصلی بازدهی کم این کارگاه‌ها نداشتن ارتباط دوسویه و مستقیم تسهیلگر با بچه‌هاست. تسهیلگرانی که گرداننده کارگاه‌های تربیت مربی کتاب‌خوانی هستند، اغلب به دلایلی، نظیر ترفیع مقام، مدت‌هاست ارتباط مستقیم با دانش‌آموزان امروز، چه کودک و چه نوجوان ندارند و دغدغه‌های آنان را نمی‌شناسند. از این رو، راهکارهایی که برای تدریس پیشنهاد می‌دهند، با محیط کلاس‌های درس و روحیات دانش‌آموزان ناهمخوان است.

از دیگر سو تسهیلگران، عملاً و رسماً، دانش‌آموزان پایه‌های پنجم و ششم را خواسته یا ناخواسته نادیده می‌گیرند و تمامی کتاب‌های معرفی شده و برنامه‌های مدون آنان فقط برای گروه سنی کودکان است. دانش‌آموزان پایه‌های پنجم و ششم خودشان هم تأکید دارند که کودکی را پشت سر گذاشته‌اند و وارد مرحله پرشور و دغدغه نوجوانی شده‌اند. بنابراین ضروری است در کارگاه‌ها و کلاس‌های ضمن خدمت مربیان کتاب‌خوانی راهکارهای مناسب برخورد و رفتار با نوجوانان نیز مطرح و کتاب‌های هم‌شان‌رده سنی آنان معرفی شود.

فرجام سخن

سال‌هاست مدیران ارشد و مسئولان مؤسسه جوادالائمه (ع) دریافته‌اند که در تاروپود کلاس کتاب‌خوانی هزار نکته باریک‌تر از موی تشنه است که هر یک گرهی از مسائل و دغدغه‌های دانش‌آموزان را باز می‌کند یا دست‌کم راهکاری برای چالش‌های ریز و درشت روزمره آنان در اختیار قرار می‌دهد. از این رو، چشم‌انداز عملکرد گذشته مؤسسه، در اهمیت بخشی و توجه به این مهم روشن و امیدوارکننده بوده است، تلاش‌های ارزنده و سازنده دست‌اندرکاران برای کیفیت‌بخشی به درس کتاب‌خوانی درخور توجه و شایسته سپاسگزاری است. با وجود این، نباید از نظر دور داشت که پیشرفت چشمگیر و موفقیت‌آمیز همواره مرهون به‌روزرسانی هم‌گام و هم‌سو با تغییرات روز جامعه است. امید که فعالیت‌های مجتمع، همچون گذشته، همراه با تدبیر، دوراندیشی و دگرگونی‌های سازنده باشد. ■

منبع

کریستال، آرتور، ۱۳۹۶. فقط روزهایی که می‌نویسم، برگردان احسان لطفی، تهران: اطراف.